

ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ ТУРИСТСЬКИХ ПОСЛУГ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ КРИЗИ

Богдан Н.М., к.е.н., доцент

Краснокутська Ю.В., ст. викладач

Довгопола К.Є.

Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова

Анотація. Метою статті є дослідження сучасного стану ринку туристських послуг Харківської області в умовах кризи. Для досягнення поставленої мети в роботі використано систему загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: метод теоретичного узагальнення та абстрактно-логічний, метод порівняння, статистичні методи. В результаті дослідження визначено сучасний стан ринку туристських послуг Харківської області і визначено тенденції його розвитку, проаналізовано основні показники функціонування ринку туристських послуг за останні 10 років, що продемонстрували скорочення обсягу туристських послуг та зниження прибутковості підприємств туризму, окреслено проблеми, що заважають подальшому розвитку туристського ринку та вимагають негайного вирішення. Розроблено напрямки розвитку ринку туристських послуг Харківської області, які сприяють його активізації, відповідно до загальнодержавної стратегії розвитку туризму, що рекомендовано до використання при складанні програм і планів регіонального та галузевого розвитку. Запропоновано заходи, що покликані вирішити завдання, що допоможуть досягти поставленої мети, забезпечать поліпшення соціально-економічних показників функціонування економіки області: збільшать податкові надходження до бюджету; підвищать рівень життя населення за рахунок зростання зайнятості населення та середньої зарплатні в туристській індустрії тощо.

Ключові слова: туризм, Харківська область, ринок туристських послуг, суб'єкти туристської діяльності, туристська інфраструктура.

TOURISTIC SERVICES MARKET RESEARCH IN KHARKIV REGION IN CRISIS CONDITIONS

Nataliia Bogdan, PhD in Economics, Associate Professor

Yuliia Krasnokutska, Senior Lecturer

Karyna Dovgopola,

Oleksyi Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Summary. The aim of the article is studying the current state of the market of tourist services of Kharkiv region under the conditions of crisis. To achieve the goal a system of general scientific and special methods of research are used, namely, the methods of theoretical generalization, abstract logical, comparison and statistical. The study determines the current state of the market of tourist services of Kharkiv region as well as the trends for its development. The main indicators of tourist services market over the past 10 years are analyzed, which prove reduction of the volume of tourist services and profitability of tourism enterprises. Besides, the problems that prevent further development of the tourist market and require immediate solutions are outlined. The directions for the market of tourist services development in Kharkiv region are worked out, which contribute to its activation in accordance with the national strategy for the development of tourism, which is recommended to use for making the programs and plans of regional and sectorial development. The measures designed for solving the task, which will help to achieve this goal, provide improvement of social and economic indicators of the oblast economy functioning, increase tax revenues, raise the level of living standard of the population by increasing the employment and the average salary in tourism industry, etc. are suggested.

Keywords: tourism, Kharkov region, market of tourist services, subjects of tourist activity, tourist infrastructure.

Постановка проблеми. Ринок туристських послуг України, і в тому числі Харківської області, розвивається динамічно, але не виходить на лідируючі позиції, оскільки скрутне положення економічної, політичної та соціальної ситуації в країні не дозволяє достатньо ефективно використовувати туристський потенціал. Невирішеними постають питання розвитку ринку туристських послуг країни, що заважає йому бути конкурентоспроможним на міжнародному туристському ринку та надавати послуги за усіма сучасними світовими стандартами. Реалізація актуальних завдань розвитку туристського ринку потребує професійного підходу і державної підтримки в межах вітчизняного законодавства.

На даний момент ринок туристських послуг України знаходиться у стані кризи та потребує ефективного управління у цих умовах. Рівень розвитку ринку туристських послуг впливає на кількість валютних надходжень до бюджету країни, створення нових робочих місць та мотивацію розвитку національної системи підприємництва, допомагає наблизити туристську діяльність до пріоритетних напрямів державної економічної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вітчизняних та закордонних науковців висвітлювали проблеми розвитку туристського ринку. Так, М. Б. Біржаков відзначає, що «торгівля туристичними послугами як одна з галузей національного господарства почала активно розвиватися в другій половині ХХ ст. У 1990-х рр. кількість учасників міжнародного туризму перевищила 550 млн осіб, і відповідно до прогнозів експертів Всесвітньої туристичної організації до 2010 року, за умови збереження набутих за останні двадцять років середніх темпів зростання, кількість міжнародних подорожей становитиме 1020 млн, а надходження від торгівлі міжнародними туристичними послугами сягнуть рекордних 1550 млрд дол.» [1, с. 15]

В аналітичному дослідженні В. Г. Антоненка підкреслюється: «Туристичний ринок почав формуватися у другій половині ХІХ ст. в епоху формування світового господарства і міжнародного ринку товарів і послуг, розвитку міжнародної торгівлі, появи нових засобів транспорту» [2, с. 12].

Розглядаючи особливості світового туристського ринку, українські науковці А. С. Філіпченко і Ф. Р. Рут роблять такий висновок: «Еволюція торгівлі міжнародними туристичними послугами спричинила ситуативну появу факторної залежності розвитку країни від стану та перспектив цієї галузі на окремому національному ринку. Створення внутрішнього конкурентного туристичного продукту стає визначальним не тільки з точки зору отримання прибутку від його експортної реалізації, але і є важливим чинником збільшення структурної привабливості країни в процесі отримання зовнішніх інвестиційних активів» [3, с. 664].

Досліджуючи чинники стимулювання попиту на туристські послуги, Д. С. Ушаков підкреслює, що «багато виробників турпродукту відвойовують додаткову частку в глобальному попиті на послуги завдяки прискоренню обслуговування клієнтів, скорочуючи тривалість вільного часу, необхідного для придбання їх послуги. Це не тільки збільшує максимальне завантаження і пропускну спроможність туристичного підприємства, але й привертає додаткових клієнтів, що прагнуть заощадити, передусім, свій час» [4, с. 101].

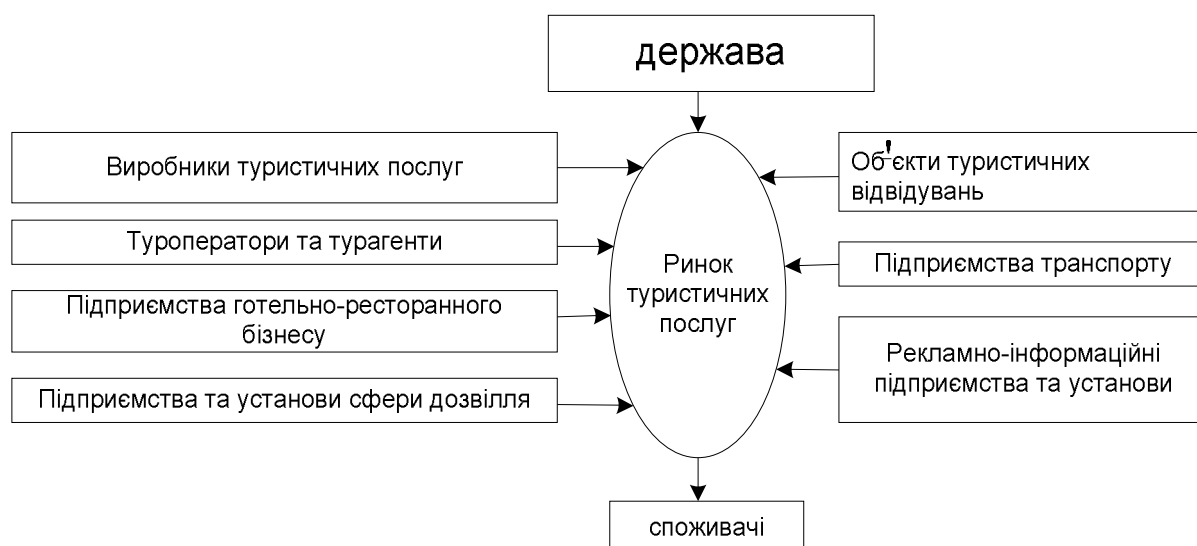
Індустрія туризму в Україні має всі передумови для потужного розвитку та входження в цивілізований світовий ринок послуг за умови врахування тенденцій та принципів інноваційного розвитку. Для цього, зазначає Л. Федулова [5], на рівні окремих туристських компаній необхідно формувати інноваційні стратегії розвитку. В. Двоєзерська наголошує на деяких тенденціях розвитку державного регулювання розвитку туризму і діяльності курортів в Україні в умовах глобалізації та євроінтеграції суспільних процесів [6]. Також Л. Донченко і Н. Гостева визначають економічні й адміністративні механізми розвитку ринку туристських послуг [7].

Невирішені складові загальної проблеми. В наукових працях багатьох науковців досліджувалися питання щодо сучасного стану, проблем та перспектив розвитку ринку туристських послуг. Але, на нашу думку, проблематику розвитку ринку туристських послуг не було розглянуто в контексті впливу на нього кризових явищ, що відбувається в економіці останніми роками. Також недостатньо глибоко розглядаються перспективи розвитку ринку туристських послуг в умовах кризи. Це обумовлює актуальність тематики даного дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета статті – дослідження сучасного стану ринку туристських послуг в Харківській області в умовах кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб більш детально дослідити ринок туристських послуг в Україні, розглянемо його основні елементи та принцип функціонування (рис. 1).

У Харківській області існують вагомні передумови для того, щоб увійти до найбільш розвинутих у туристському відношенні регіонів України та Європи. Харківщина має вигідне геополітичне розташування, комфортні мікрокліматичні умови, різноманітний ландшафт, унікальну флору і фауну, історико-культурну, архітектурну спадщину, розвинуту мережу транспортного сполучення, достатні людські, матеріальні, у т. ч. природно-оздоровчі ресурси.

Рисунок 1 - Взаємодія суб'єктів і об'єктів ринку туристських послуг

Розглядаючи туристський ринок як частину спільного ринку, можна відзначити, що туристська галузь розвивається відповідно до законів попиту й пропозиції, а також механізмів ринкової рівноваги й конкурентної боротьби. Майбутній розвиток туризму залежить від можливості туристських підприємств галузі легко видозмінювати свої послуги відповідно до потреб і запитів туристів [9, с. 274].

Аналізуючи сучасний рівень розвитку туризму у Харківській області, здійснимо аналіз обсягів та структури турпотоків (табл. 1).

Таблиця 1 - Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристської діяльності Харківської області за 2005 - 2014 рр., осіб

Роки	Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристської діяльності Харківської області - усього	Із загальної кількості туристів:		
		іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи
2005	112893	8859	47187	56847
2006	110565	8667	42484	59414
2007	135231	8326	54481	72424
2008	137506	8868	64917	63721
2009	116149	11089	56456	48604
2010	138440	12951	75236	50253
2011	74038	550	57852	15636
2012	105663	1701	87814	16148
2013	91648	591	53831	37226
2014	71437	0	68046	3391

Незважаючи на суттєві позитивні зміни у сфері туризму, значне зростання туристичних потоків і надходжень від туристичної діяльності, слід зауважити, що динаміка розвитку ринку туристичних послуг Харківщини значно відстає від світових тенденцій. За 2005-2014 р.р. кількість обслугованих туристів зменшилась на 37%, у 2013 р. кількість іноземних туристів у порівнянні з базовим роком зменшилась у 15 разів, а у 2014 р. жодного іноземного туриста не було обслуговано.

Основні показники діяльності туристської сфери Харківської області наведено у табл. 2.

Таблиця 2 - Показники діяльності туристської сфери Харківського регіону за 2005-2014 рр.

Роки	Обсяг наданих туристських послуг в регіоні, тис. грн.	Платежі до бюджету, тис. грн.	Середньо-облікова кількість працівників, ос.	Кількість туристів регіону, ос.	Кількість туристських підприємств регіону, од.	Операційні витрати туристської діяльності, тис. грн.	Прибуток від звичайної діяльності, тис. грн.
2005	71578,00	3262,0	1027	112893	172	55399,3	12916,7
2006	76103,00	4172,0	993	110565	164	57838,3	14092,7
2007	105410,90	5989,6	1090	135231	302	80112,3	19309,0
2008	167408,12	6717,5	1235	137506	426	128230,2	32460,4
2009	169135,14	7147,5	1165	116149	546	128542,7	33444,0
2010	119806,49	6342,6	1023	138440	719	91052,9	22411,0
2011	54740,00	2846,5	940	74038	295	45438,2	6455,3
2012	38980,00	2027,0	1105	105663	370	28668,7	8284,3
2013	44960,00	2248,0	965	91648	358	34332,3	8379,7
2014	28310,00	1135,4	663	71437	309	23688,9	3790,1

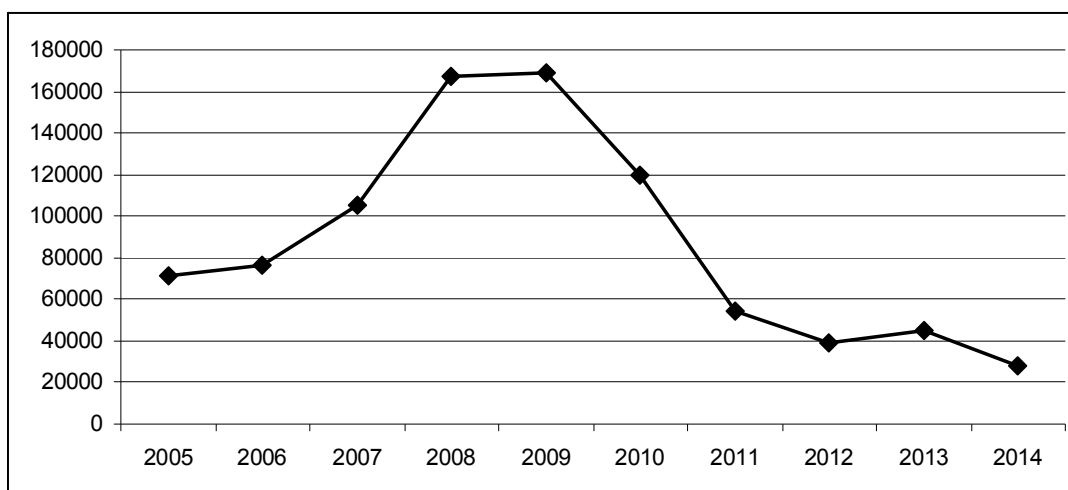

Рисунок 1 – Динаміка обсягу наданих туристських послуг в регіоні, тис. грн.

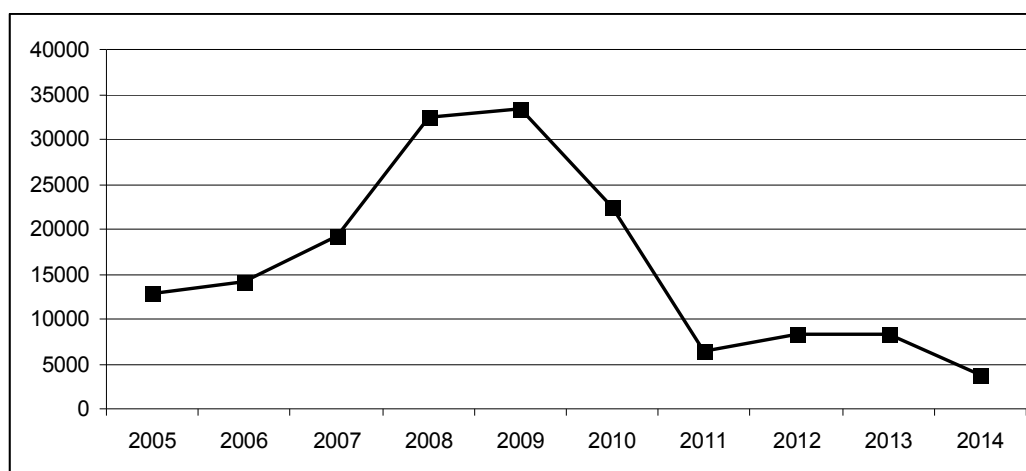

Рисунок 2 – Динаміка прибутку підприємств туризму, тис. грн.

На діаграмі з рисунку 1 наочно видно, що обсяг наданих послуг найбільший був у 2008 і 2009 роках, а у 2014 році найменший обсяг наданих туристських послуг, що

склав 28310,00 тис. грн., на наш погляд, це викликано нестабільністю політичної ситуації в країні та кризою в економіці.

Діаграма на рисунку 2 демонструє, що прибуток від звичайної діяльності, якщо порівнювати 2005 та 2014 роки, скоротився більш ніж у 4 рази. Максимуму досяг прибуток у 2010 році та склав 33444 тис. грн., мінімум приходиться на 2014 рік, прибуток за який складає 3790,1 тис. грн.

За рейтингом основних показників діяльності туристських підприємств в Україні Харківська область посідає 5 місце після Одеси, Львова, Києва та Дніпропетровська, в якій працюють 298 місцевих туристських фірм, більш як 500 закладів оздоровлення й відпочинку на 8750 цілорічних місць, понад 70 готелів на 5,5 тисяч місць.

Кількість підприємств, що відносяться до туристської інфраструктури, характеризують стан її розвинутої (табл. 3, табл. 4).

Таблиця 3 - Кількість суб'єктів туристської діяльності по Харківському регіону та Україні за 2011-2014 рр.

Роки	Кількість суб'єктів туристичної діяльності по області, од.	Кількість суб'єктів туристичної діяльності по Україні, од.
2005	172	2828
2006	164	3052
2007	302	3833
2008	426	4631
2009	546	4829
2010	719	4829
2011	295	4792
2012	370	5347
2013	358	5711
2014	309	3885

Якщо порівнювати базовий (2005 рік) та останній (2014 рік), можна зробити висновок, що кількість підприємств туризму зросла у 2 рази. У 2005 році кількість туристських підприємств налічувала 172 одиниці, а у 2014 році – 309 одиниць.

В роботі ринку туристських послуг можна виділити наступні загальні проблеми:

- відсутність розгалуженої системи інформаційно-рекламного забезпечення діяльності галузі ринка туристських послуг та туристських представництв закордоном;
- податкове законодавство, що не сприяє вкладенню інвестицій в туризм;
- недоліки в системі (моделі) регіонального управління України [8];
- відсутність готелів, що відповідають міжнародним сучасним стандартам;
- необхідність передання частини повноважень органам, що займаються місцевим самоврядуванням.

Для вирішення перерахованих вище проблем, а також для подальшого розвитку ринку туристських послуг, в Харківській області необхідно формування на території регіону високоефективного туристського комплексу відповідно до міжнародних вимог, який давав би змогу задовольнити потреби в туристських послугах як українців так і представників із інших країн світу і забезпечував надходження до державного та місцевих бюджетів, притоки іноземного капіталу, приросту робочих місць в регіоні, а також збереження і раціональне використання природно-ресурсного та природно-культурного потенціалу регіону [10].

Висновки. За результатами дослідження на основі аналізу статистичних даних встановлено, що обсяг наданих туристських послуг в регіоні був найбільший у 2008 і 2009 роках, а у 2014 році найменший, що викликано нестабільною політичною ситуацією в країні та кризовими явищами в економіці. Прибуток від звичайної діяльності підприємств туристського ринку, якщо порівнювати 2005 та 2014 роки, скоротився більш ніж у 4 рази, хоча кількість підприємств туризму зросла у 2 рази. Таким чином, кризові явища загальноекономічного змісту здійснюють безпосередній вплив на розвиток туристського ринку та викликають його кризу та погіршення усіх основних показників.

Для ефективного розвитку ринку туристських послуг Харківської області необхідно створити умови для інтенсифікації галузі, передусім, завдяки зростанню її ролі в соціально-економічному житті регіону шляхом ефективного використання наявного туристичного потенціалу на основі принципів сталого розвитку, створення на цій основі

умов для розвитку людського капіталу, забезпечення зайнятості населення, зростання доходів, формування національної та регіональної конкурентоспроможності.

Для досягнення головної мети розвитку необхідно вирішити такі завдання:

- стимулювати розвиток об'єктів туристичної інфраструктури;
- розробити інноваційні туристські продукти, здійснити оновлення існуючих туристичних маршрутів;
- сформуувати систему заходів щодо просування та популяризації регіонального туристського продукту на внутрішньому та міжнародному ринках;
- сприяти забезпеченню туристської індустрії професійними кадрами.

Головною метою державної політики розвитку ринку туристських послуг має бути: створення умов для партнерства у туристській галузі; згладжування меж кордону та налаштування співробітництва; використання транзитних можливостей Харківського регіону, його туристського потенціалу. Основою туристської політики регіону має бути розвиток в'їзного, внутрішнього та соціального туризму, який передбачає збереження, відтворення та відновлення туристських ресурсів.

Перелік посилань.

1. Биржаков М. Б. *Введение в туризм* / М. Б. Биржаков. – [8-е изд., перераб. и доп.]. – СПб. : Невский фонд : Изд. дом «Герда», 2006. – 512 с.
2. Антоненко В. Г. *Місце міжнародного туризму у взаємодії і взаємозбагаченні культур* / В. Г. Антоненко // *Туризм у XXI столітті*. – К. : Знання України, 2003. – 559 с.
3. Філіпенко А. С. *Міжнародна торгівля та інвестиції* / А. С. Філіпенко, Ф. Р. Рут. – К. : Основи, 1998. – 743 с.
4. Ушаков Д. С. *Экономика туристской отрасли* / Д. С. Ушаков. – Ростов н/Д. : МарТ, 2010. – 446 с.
5. Федулова Л. І. *Інноваційні контури розвитку туризму* / Л. І. Федулова // *Актуальні проблеми економіки*. – 2006. – №2 (56). – С. 137 – 147.
6. Двоєзерська В. С. *Тенденції державного регулювання розвитку туризму і діяльності курортів в Україні* / В. С. Двоєзерська // *Держава та регіони: серія «Державне управління»*. – №1. – 2010. – С. 20- 24.
7. Донченко Л. М. *Проблеми та перспективи державної підтримки розвитку туризму* / Л. М. Донченко, Н.П. Гостева // *Держава та регіони: серія «Державне управління»*. – 2010. – №1. – С. 37 - 42.
8. Іванов Ю.Б. *Альтернативні системи оподаткування: монографія* / Ю.Б Іванов. – Харків: ХДЕУ-Торнадо, 2003, - 517 с.
9. Балашова Р. І. *Розвиток туристичного підприємства: теорія та практика: [монографія]* / Р. І. Балашова. – Донецьк : Вебер, 2009. – 343 с.
10. Руденко В.П. *Географія природно-ресурсного потенціалу України* / Руденко В.П.. – К.: ВД К. – М.: Академія – Чернівці: Зелена Буковина, 1999.

Стаття надійшла: 10.10.2016 р.

Рецензент: д.е.н., доц. Горювий Д.А.

УДК 338.486.4

JEL Classification: F 11

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АВІАЦІЙНОЇ ТА АЕРОКОСМІЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ ЗА МОДЕЛЛЮ КОНКУРЕНТНИХ СИЛ МАЙКЛА ПОРТЕРА

Пшик-Ковальська О.О., к. е. н., доцент

Мірзоева Д.Р.

Національний університет «Львівська політехніка»

Анотація. У даній статті проаналізовано авіаційну та аерокосмічну промисловість України, яка розглядалась як конкурентна галузь у рамках глобалізаційних процесів та євроінтеграції. У результаті аналізу останніх публікацій було виявлено, що досі немає комплексного підходу до визначення конкурентних сил перспективних галузей України. Ціллю статті є вивчення конкурентних сил авіаційної та аерокосмічної промисловості України за моделлю конкурентних сил Майкла Портера. Зважаючи на це, здійснювалось оцінювання факторів, які впливають на формування конкурентних сил даної промисловості та визначення перспектив розвитку авіаційної та аерокосмічної промисловості як провідної галузі в економіці України. Наведено загальну характеристику цієї промисловості та обсяги експорту протягом десяти років. Дослідження здійснювалось згідно з теорією конкурентних сил Майкла Портера, оскільки ця методологія охоплює широкий спектр чинників впливу та формування конкурентних сил, а саме конкуренція між виробниками, загроза появи нових конку-